

על הספר

הרב יהודא לאון אשכנזי זצ"ל היה איש תורה שבעל פה מובהק. עיבוד שיעוריו שבעל פה אל הכתב היה משימה מורכבת ועדינה. מחד, נדרשה מאיתנו העורכים, צניעות מירבית על מנת להביא לפני הקורא את דברי הרב כפי שנאמרו. מאידך, נדרשה מאיתנו גם האחריות לעבד את אי הדיוקים של שפת הדיבור אל הכתב, בו כל שגגה קיימת ועומדת לעיני הקורא לעד. מכל מקום, ההקלטות המקוריות של ההרצאות עומדות לרשות כל דורש. כל המעוניין מוזמן ליצור קשר עם "מכון מניטר" באתר האינטרנט: www.manitou.org.il. בנוסף, ניתן למצוא באתר מאמרים ושיעורים נוספים של הרב.

הספר כולל שלושה שערים: "מספד למשיח?", "ויהי באחרית הימים", ו"תקופת העומר".

המאמר "מספד למשיח" נערך, על ידי הרב אליקים פ. שמשוביץ, ישראל פיבקו ואיתי אשכנזי. הרב אורי שרקי חיבר לו מבוא. המאמר "תקופת העומר" הוא שיעור בעל פה שנערך על ידי צוות מכון מניטו. הוא נערך לשונית על ידי רפי זר, והוצא לאור בהוצאת מכון מניטו בשנת 1998. ההערות למאמר הן מאת מר ישראל פיבקו ובאחריותו הבלעדית.

המאמר "ויהי באחרית הימים" הוא מאמר מאת הרב אשכנזי, שפורסם לראשונה בחוברת "שורש" מס' 2, ניסן תשמ"ג, מרץ 1983, בעריכת מר אלפרד הררה.

תודות:

קבוצה של תלמידי חכמים עברה בעיון ובדקדקנות על המאמר "מספד למשיח?", תיקנה והעירה, הוסיפה וגרעה: הרב שלמה בן נעים, הרב אורי שרקי, הרב דעואל (דולי) בסוק, הרב יהושע רייך ויאיר מנדלסון. בלעדיהם לא היה הספר נראה כפי שהוא, ועל כך שלוחה להם תודתנו והערכתנו.

לגברת אילנה וייס, על עריכה לשונית למאמר "מספד למשיח" שנעשתה בקפידה ובנאמנות, למר רפי זר על עריכה לשונית דקדקנית למאמר "תקופת העומר", ולמר אלפרד הררה על רשותו לפרסום המאמר "ויהי באחרית הימים".

תודה מיוחדת לרב שלמה אבינר שלא חסך כל מאמץ כדי להביא את הספר לידי גמר מכובד. חן חן לספריית חווה (הוצאת בית אל) על שנאותה לכלול את הספר בין פרסומיה.

הוצאת ספר זה לא הייתה אפשרית ללא תמיכתם של ז'אן ווסל, גיל בן משה ז"ל וג'נבייב בן משה שתחי'.

נסיים בשבח ובתהילה לבורא עולם, שנתן לנו את הכוחות להביא את דברי הרב לידי גמר. ומי ייתן שמעינותיו יפוצו לכל באי עולם.

העורכים:

ישראל פיבקו, איתי אשכנזי ואליקים פ. שמשוביץ

מבוא

מניטו קורא את הראי"ה

"אמר רבי אליעזר: לא אמרתי דבר שלא שמעתי
מפי רבי מעולם" (עפ"י סוכה כח, א).
"והיה אומר דברים שלא שמעתם אוזן מעולם"
(מאמר העתים לרמ"ע מפאנו, פ"י).

תורתו של מו"ר הרב יהודה ליאון אשכנזי זצ"ל, המכונה בפי הכל "מניטו", עדיין מצפה לגאולתה. בעוד שבקרב היהודים דוברי השפה הצרפתית נודע שמו לתהילה, ואף בקרב אומות העולם, נודעה תורתו אך מעט בקרב הציבור הישראלי הדובר עברית. מאחר שבית מדרשו האחרון של הרב אשכנזי – דרך תורת אבותיו מגורי האר"י ז"ל, תורת המהר"ל מפראג, השל"ה ורבי צדוק הכהן מלובלין, ודרך תורת מורו הדגול ר' יעקב גורדין – היה בית מדרשם של הראי"ה קוק ובנו הרב צבי יהודה, ראוי מאוד שמשנתו תיוודע על ידי פרסום שיעוריו על אחד ממאמרי היסוד של תורת הרב קוק, "המספד בירושלים".

נקדים מעט מילות הסבר, על מנת להבהיר לקורא את מהות עניינו של אותו "מספד". הרב קוק עמד, ככל גדולי ישראל שבדורו, מול שתי תופעות ייחודיות, ששינו את כל פניה של היהדות: החילונות והציונות. יש שראו בתופעות אלה תופעות שוליות, שאינן נוגעות ביהדות פנימה. הלא מאז ומעולם היו פורקי עול, ומה בכך אם היום רבים הם מבעבר? גם הרעיון הציוני, הבא להגדיר מחדש את היהדות כזהות לאומית ולא כדת, נתפס בעיני רבים כזר

הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו)

לרוח ישראל, ומשום כך כמי שלא ייקלט בישראל. אחרים קידשו מלחמה נגד שתי תופעות אלו, ואף ראו אותן פעמים רבות כזהות, משום ששפטו את הציונות כמזימה חילונית שמטרתה לעקור את התורה מישראל. לעומתם, הרב קוק זצ"ל הבחין בכך ששתי תופעות אלה אינן מקריות, ושהן שייכות לעניינה הפנימי של היהדות, בתור השלב הראשון של הגאולה, הידוע במקורות היהדות בכינוי "משיחיות בן יוסף". מתוך כך ניגש הרב לברר ולהבהיר את שורשי יסודות הקודש והחול בישראל ואת המתח הפנימי הקיים, מראשית היווסד האומה ועד עתה, בין שני קווי חיים, של בית יוסף ושל בית יהודה, כשלכל אחד תפקיד שונה: האחד לבנין הגוף הלאומי, והאחד להפחת נשמה בקרבו. דבריו אלו נאמרו כדברי הספד על ד"ר בנימין זאב הרצל, ויש בהם גם שבח וגם ביקורת סמויה כלפי אותו מנהיג דגול, שעליו אמר "שנוכל לראותו כעיקבא דמשיח בן יוסף". הנקודה העיקרית שעליה עמד הרב היא, שרק שיתוף פעולה בין שתי המגמות המשיחיות הוא שיכול להביא לגאולה השלמה, וכשכל אחת מתבצרת בעמדתה, סופה להיכשל, עד שתכיר בערך של חברתה.

החלטתו של הרב אשכנזי זצ"ל להעביר סידרה של שיעורים על מאמרו זה של הרב, נעשתה מתוך ההכרה שאחד המקורות לקרע העמוק הקיים בחברה מסביב לשאלות יסוד של קיומנו, נובע מהעדר בירור תורני מעמיק של מעמדה של הציונות. גם אצל הציבור הציוני-דתי אין הדברים מחוורים כל צרכם. לעיתים קרובות נשמעת פרשנות המבוססת על קריאה שטחית של מאמרו של הרב קוק, שתמציתה היא שאין הציונות אלא מעבר הכרחי ומצער, שיש הכרח לעבור דרכו כדי לבנות את הקומה החומרית של האומה, במילוי תפקידו של משיח בן יוסף, עד שיגיע הזמן שבו הציונות תיכשל וההנהגה תימסר סוף-סוף בידי הדתיים. כנגד ראייה שטחית ודואליסטית זאת, המעמידה את הקודש הדתי ואת החול הלאומי

מספר למשיח?

כצוררים זה את זה, מזמין אותנו הרב אשכנזי לקריאה מעמיקה בדברי הרב, כפי שיבואר בהמשך.

מאז הימים שבהם נאמרו השיעורים האלה, עברו על עם ישראל תלאות רבות, שרבות מהן אינן אלא תוצאת המאבקים שאותם מתאר הרב קוק במאמרו, מאבקים המקבלים משמעות מיוחדת לאור הסבריו של הרב אשכנזי. כך שהאקטואליות של הדברים לא פגה כלל וכלל, אלא אדרבא, מתעצמת.

גאונותו של הרב אשכנזי בהרבצת כתבי הרב קוק באה לידי ביטוי באופן המיוחד שבו ניתח את המקורות. החידוש בדבריו הובלע תוך כדי קריאתו את הטקסט, באופן שבשעת הלימוד נראו הדברים כמובנים מאליהם. רק לאחר זמן, כאשר נוצר המרחק הדרוש להתבוננות, נחשפת הייחודיות שבקריאתו, וההבנה עד כמה, אלמלא עינו החדה, לא היינו רואים בדברי הרב את מה שראה הוא.

מן הראוי היה לבאר במחקר מעמיק את מקוריותו, החדשנית והנאמנה כאחד, של הרב אשכנזי בכל הנוגע ללימוד מקורותיה של תורת ישראל, כך שאין בידינו לצאת ידי חובתנו בהקדמה זו, שמן הראוי שתהיה קצרה. אסתפק רק בהבאת מספר דוגמאות מתוך דבריו. מובן הדבר, שעל מנת לעמוד על שיטתו לאמיתתה, יש ללמוד את הדברים מתוך ההקשר המלא של דבריו מתחילתם ועד סופם, מתוך הזרימה הכוללת של מחשבתו, ולא מתוך קטעי דברים הנטולים מההקשר שבו הם נאמרו. עם כל זה, יש במובאות דלהלן בכדי לעמוד על עוצמת כוח החידוש שבתורתו.

(א) הרב קוק זצ"ל נזקק במאמרו למושגים הידועים אצל חכמי ישראל: משיח בן יוסף ומשיח בן דוד, על מנת לבאר את מהותה של הציונות החילונית ההרצליאנית כמשתלבת במהלך של משיח בן יוסף. המחשבה המקובלת רואה בשני משיחים אלה שני חלקים של

הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו)

אותה המשיחיות, הזקוקים זה לזה באופן הכרחי. הרב אשכנזי מחדש שמדובר במקור בשתי שיטות של גאולה, שהיעד הגאולי של כל אחת מהן עומד בפני עצמו. רק המאורעות, הם שכופים בסופו של דבר, את שיתוף הפעולה בין שני המשיחים, כשם שהמאורעות הם שכפו את יוסף ויהודה, שלא מדעתם, להתאחד.

שבט יהודה, הרוחני בטבעו, משול לראש, ושבט אפרים, החומרי-חילוני, משול לגוף. לפי זה, היעד המשיחי של כל שבט שונה משל חברו. היעד של משיחיות שבט יהודה הוא החכמה, כך שהעלייה הרוחנית היא המבחן להצלחתה של אותה משיחיות. לעומתה, למשיחיות של בית יוסף, המכוונת לגאולת הגוף, לא הרוחניות היא מדד ההצלחה, כי אם אחדות העם, דהיינו איחוד פזורי ישראל לכלל מפעל לאומי אחד, כפי שבא הדבר לידי ביטוי בציונות, כמו שהתפקוד הנכון של הגוף בא לידי ביטוי בתיאום בין האיברים והתאחדותם.

על יסוד זה יש להבין את פרשנותו הייחודית של הרב אשכנזי להלכה ש"מלכי בית דוד דנין, ודנין אותם", אבל "מלכי ישראל לא דנין, ולא דנין אותם". בעוד שלפי הפשט הראשוני של הסוגיה במסכת סנהדרין נראה שדין זה לא נאמר אלא בשל נסיבות שבדיעבד, מפני התקלה שעשויה לצאת מהעמדת מלך לדין, רואה כאן הרב אשכנזי הלכה קדומה שמשמעותה המקורית הייתה שאין להחיל על מלכי בית אפרים את הכללים הנוהגים בבית יהודה. כשם שפרצופי השבטים שונים, כן הלכותיהם שונות. משום כך "מעמידים סנהדראות לשבטים" (סנהדרין פ"א מ"ה), שבהן נפסקת ההלכה לשבט על ידי חכמי אותו השבט, המכירים את אופיו.

ב) אין חפיפה בין המושגים "יהודה" ו"משיח בן דוד". בעוד שיהודה הוא "לקדשו", עוסק בתחום הרוחני בלבד, משיח בן דוד הוא המאחד את שתי המגמות המשיחיות ליצירה חדשה. אף על פי שאין הדבר מפורש במאמר "המספד", כיוון בזה הרב אשכנזי

מספר לְמִשִּׁיחַ?

לדבריו המפורשים של הרב קוק בספר דרשותיו "מדבר שור" עמ' רכ, שראה אור אחרי פטירת הרב אשכנזי.

ג) החלוקה לבית יוסף ולבית יהודה שייכת במקורה ההיסטורי לממלכת יהודה ולממלכת ישראל. כשגלו עשרת השבטים, נותרה שארית האומה תחת הדומיננטיות של שבט יהודה לבדו, ומכאן שמה: יהודים. אבל החלוקה הזאת, ההכרחית לקיום האומה, לא בטלה, וקיבלה צורה חדשה בתוך שבט יהודה עצמו, בדמות החלוקה בין הדתיים לחילונים הלאומיים. משל לדבר הוא שכאשר הגוף (עשרת השבטים) חסר, ממלא הראש (יהודה) את תפקיד שאר האברים.

ד) נקודה יסודית במשנתו של הרב אשכנזי, הלקוחה ממשנתו של מוהרי"ל אשלג, היא הגדרת היחסים בין הבורא לנברא, על יסוד הנוסחה המוסרית של משפיע ומקבל. העובדה שהנברא הינו ביסודו "מקבל", יוצרת תחרות טבעית בין הנבראים, כשכל אחד רוצה לקבל במקום זולתו. לפיכך, אין השלום טבעי אצל בני האדם, ואין הוא מושג ללא התערבות כלשהי מצד הבורא. הדברים אמורים במיוחד ביחס לשאלת אחדות האומה, ש"כנראה איננה בידינו". למרות עמדה פסימית זו, מאמצי האדם אינם חסרי משמעות, אלא מהווים הכנה לשלום העתידי, על ידי תיקון המידות של כל חלקי האומה.

הרב אשכנזי מוסיף שתיקון המידות ללא אמונה מאבד את העיקר. זו ביקורת על המחשבה הקאנטיאנית-חילונית הסבורה שניתן להפריד את המוסר מהאמונה. השווה לדברי הרב קוק באורות הקודש ח"ג עמ' טו: "המוסר לא יעמוד ללא מקורו".

ה) הרב קוק מבאר בהרחבה במאמרו את מאמר חז"ל, שהקדוש ברוך הוא אמר לירבעם בן נבט "אתה ואני ובן ישי נטייל בגן עדן". בעוד שניתן היה להבין שה"טיול" המדובר הוא בגן עדן כפשוטו, כלומר בעולם הנשמות, מבאר הרב אשכנזי שהרב קוק הבין את

הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו)

הביטוי הזה, בהקשר של אגדה זו, כמכוון לימות המשיח ההיסטוריים דווקא, ולא לספירה הרוחנית.

(ו) יש הבדל בין האופן שבו נתפס העיסוק בעניין המשיחי בקרב היהדות הספרדית לבין האופן שבו הוא נתפס אצל קהילות אשכנז. בעוד שאצל יהודי ספרד הוא נשאר חלק מתורת הנגלה (נראה שע"י כך מסביר הרב אשכנזי את היחס ה"דידוטי" יותר לציונות המדינית באותן הקהילות), נשאר העיסוק הזה בקהילות אשכנז בתחום תורת הנסתר (אולי הדבר נובע מדרך תגובה שונה לטראומת השבתאות בשתי הקהילות). את ההבחנה הזאת מסר הרב אשכנזי מפיו של רבי ישראל אבוחצירה, ה"באבא סאלי" זצ"ל. ייתכן שבהקשר הזה אפשר להסביר את הדגשתו החוזרת ונשנית של הרב צבי יהודה קוק לגבי מוצאו הספרדי של הרצל.

(ז) הנצרות היא שיבוש של רעיון משיח בן יוסף. רעיון זה, שפותח על ידי רמח"ל בספר "קנאת ה' צבאות", הורחב הרבה במשנתו של הרב אשכנזי, ואף הוא ראוי לדיון בפני עצמו.

(ח) השפעת המערב על עם ישראל אינה באה לידי ביטוי בחילוניות בלבד. בתוספת נימה הומוריסטית, מבאר הרב שהמערב השפיע על החילונים בתרבותו, ועל הדתיים בדתו... הרב עסק הרבה בבירור המהות המקורית של תורת ישראל, משום ששכבות של תודעה נוצרית חדרו אל ההכרה היהודית במהלך הגלות.

(ט) ימות המשיח הם, ראשית כל, המימוש הפוליטי של היעוד האנושי בהיסטוריה, כתנאי ראשון והכרחי להמשך המפעל המשיחי. הרב אשכנזי ראה זאת כ"הצלחת מהלך התולדות" (סוגיה זו נתבארה בהרחבה בשיעוריו על ספר בראשית, שחלקם ראה אור לאחרונה בספר "סוד העברי"). יחד עם זאת קיימת זהות אנושית, שבתוכה פנימה כבר הושלמה המשימה של ההיסטוריה, והיא התלמיד-חכם. שותפותו במהלך ההיסטורי מכוונת להשלמת הכלל יותר מאשר למען עצמו. על ידי מיזוגן של שתי אגדות חז"ל שכנות

מספר למשיח?

זו לזו, על הפסוק "עין לא ראתה", מבאר הרב אשכנזי את זהותו של התלמיד-חכם כמי שהוא שייך בעצמותו לחיי העולם הבא, מכיוון שכבר קנה את המדרגה של ימות המשיח.

י) הביטוי של חז"ל "כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח" מתפרש על ידי הרב אשכנזי כשייך למהותה של הנבואה. כלומר, העיסוק של הנביאים בגאולה איננו מקרי, משום שעניינו של עם ישראל, המגלה באופן מיוחד את הכשרון הנבואי בעולם, הוא להגיע אל הגאולה. כבר אמר הרב צבי יהודה קוק ב"מזמור י"ט למדינת ישראל": "ישראל האמיתי הוא ישראל הנגאל". מאחר והגאולה היא מאורע מדיני ביסודו, מהווה התחיה של הזהות הלאומית, על כל מאפייניה, חלק אינטגרלי של הגאולה. לרב אשכנזי יש ביטוי מופלא בעניין זה, כפרפרזה לרס"ג: "אין אומתנו אומה אלא אם כן היא אומה ממש", מה שמבליט את חשיבות חלקו של בית אפרים, הציוני-מדיני, בגאולה.

י"א) דוגמה לאופן לימודו של הרב אשכנזי את המקורות של חז"ל בנוגע לגאולה, כניתנים לזיהוי במהלך ההיסטורי הממשי, היא התייחסותו החיובית לביאורו מופלא של אחד מהחכמים שאיתם בא במגע הרב חיים שבילי, שזיהה את ארמילוס – רומלוס הרשע, המוזכר באגדות על משיח בן יוסף, כמתייחס לגנרל הגרמני רומל, במלחמת העולם השנייה.

י"ב) הביטוי "מרידה רוחנית" שבו משתמש הרב קוק בפסקה מפורסמת ב"אורות" (אורות התחיה מד, עמ' פד), ושרבו עליו הפרשנויות, מתפרש על ידי הרב אשכנזי כמרידת הרוח נגד החומר.

י"ג) יסוד המצוי בכל משנתו של הרב אשכנזי, ובא לידי ביטוי גם בשיעורים שלפניו, הוא שההבנה הפנימית של פסוקי התנ"ך נעולה בפני בני דורנו. אין להשוות בין ערכי החיים בעידן הנבואה, כשהבורא מגלה את פניו בעולמו, לבין הזמן של הסתר הפנים, שבו

הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו)

האמונה בנויה על הנאמנות לזיכרון החוויה הקדמונית. עם כל זאת, ניתן לפגוש שארית של ידיעה על עולמם של הקדמונים, דרך חכמת הקבלה. הרב אשכנזי היה רגיל לציין במיוחד את הספר "שערי אורה" לרבי יוסף ג'קטיליא, כמפתח לידיעה זו (בקרוב יצאו לאור בע"ה שיעורי הרב אשכנזי על ספר "שערי אורה").

י"ד) הרב אשכנזי מדגיש שיש להתבונן בפסוקי הנבואה על מנת להבין את מאורעות זמננו. בבית המדרש התפתחה בדורות האחרונים נטייה מסוכנת, שלא לקרוא את התנ"ך כספר המבאר את ההיסטוריה הממשית. יש אומרים שהדברים נאמרו עבור עולם אחר, כאילו אין עולמנו שבהווה גם כן חלק מעולמו של הקדוש ברוך הוא. אחרים טוענים שאין בידינו לברר את כוונתן של הנבואות, ואין לדעת אם מאורעות זמננו הם אלו שעליהם דברו הנביאים. נגד השקפות אלו, שיש בהן משום ריח של "עזב ה' את הארץ", יצא הרב אשכנזי, מכוח האמונה שדבר ה' נוגע לכל הדורות. לשיטתו, משום כך יש ללמוד את מקורות האגדה שבחז"ל, ובכללן את אלו הנוגעות לענייני הגאולה, באותה הרצינות שבה נלמדות הסוגיות ההלכתיות. כך גם היה רגיל לבאר את דברי רש"י בברכות (ד, א ד"ה זה מקרא) "שמצווה לקרות בתורה" – שיש לקרוא בתורה על מנת להבין את סוד ההיסטוריה, ולא רק כחלק מסוגיה ההלכתית.

ט"ו) הרב אשכנזי מדגיש באופן מיוחד את ההבחנה בין המושגים "קוסמופוליטיות" ו"אוניברסליות", שהדעה הרווחת רואה בהם רעיון זהה. בעוד שהקוסמופוליטיות מבקשת לבטל את ההבחנה בין עם לעם ולהותיר את הפרט בתור ערך בלעדי, הרי שהאוניברסליות מטילה על האומה שליחות הנוגעת לעניינם של שאר הלאומים. לפיכך, מהווה קיומה הנפרד של האומה כמעבדת החיים של האנושות, ערך אוניברסלי ראשון במעלה. זו מהות המאבק המסופר בתורה בין יוסף, המייסד של הנטייה

מספר למשיח?

הקוסמופוליטית באומה, לבין יהודה, המבקש לייסד את השליחות האוניברסלית של האומה מתוך המרכז הלאומי בארץ ישראל. הכרעת המאבק היא לטובת שיטתו של יהודה. יחד עם זאת, מדגיש הרב אשכנזי ששליחותו האוניברסלית של יהודה אינה יכולה להצליח בלי שיתוף פעולה עם כשרונותיו של יוסף, ההופך בסופו של תהליך ל"משיח בן יוסף" המממש את הציפייה לשיבת ציון המדינית.

ט"ז) המחאה האלוהית, המובאת במסכת מגילה (ג,א), נגד פרסום תורת הגאולה על ידי יונתן בן עוזיאל, מבוארת על ידי הרב אשכנזי כך: "זה היה כתוב בפסוק בבחינת סוד עד הזמן שהדבר יקרה". בזכות הרב אשכנזי מצאנו מקור מפורש בתלמוד לדברי הרמב"ם בהלכות מלכים פי"ב ה"ב, שכתב: "וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו, שדברים סתומים הן אצל הנביאים".

י"ז) לרב אשכנזי יש ביאור מעמיק למהותו של שבט בנימין. בנימין מייצג את היהודי של העתיד, ולכן מודגשת בכתוב זהותו בתור צעיר, אף על פי שבזמן המפגש עם יוסף היה בנימין אב לעשרה ילדים. הכיוון ההיסטורי של האומה נקבע על ידי בנימין: "ונפשו קשורה בנפשו". אם יצטרף לבית יוסף, ההיסטוריה הגלויה של עם ישראל תהיה זו של שבט אפרים, ושבט יהודה ייעלם מהשטח הגלוי של ההיסטוריה. אך אם יפנה שבט בנימין אל יהודה, כפי שאכן קרה בהתפלגות הממלכה, תמשיך האומה את דרכה בתור "העם היהודי", וייעלמו שבטי הצפון. את בנימין של זמננו מזהה הרב אשכנזי בתנועות הנוער, שעל כיבוש לבן נטוש המאבק באומה. בהקשר זה יש לציין את פרשנותו למילה "נער", מלשון "ער", כלומר מי שאחרי תרדמת הילדות מתעורר להבין את עולמו.

י"ח) הגדרת ה"ערב רב" במשנתו של הרב אשכנזי ראויה לדיון נרחב בפני עצמו, וזאת, על מנת להבין את המונח ללא השטחיות

הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו)

האופפת אותו בקרב הציבור הרחב. עם כל זה נעיר על נקודה אחת במשנתו זו, המוזכרת גם בשיעורים שלפנינו ושיש לה מקורות בחסידות, והיא הבחנתו שהערב רב היוצא ממצרים היו אלה שנמשכו אחרי דמותו המיסטית של משה, ולא ראו את ארץ ישראל כיעדה של יציאת מצרים. על רקע זה ניתן להבין את הגדרתו את אופייה של הציפייה לגאולה שבהשקפה החרדית כ"מיתית" או "מגית", משום שהיא מתמקדת במימד הפלאי־רוחני של אישיותו של המשיח, ולא בפועלו הריאלי־פוליטי לגאולת האומה משעבוד. י"ט) דיון נרחב יש במשנתו של הרב אשכנזי בדמותו של משה רבנו (יעויין בחוברת "גאל ישראל" שחיברתי בעניין זה, עמ' 24-5, הוצאת ארז, ירושלים תשס"ו). במאמר שלפנינו מוזכרים רק צדדים מסוימים של המכלול. למשל, הסברו שמשה לא הכניס את בני ישראל לארץ ישראל משום שהוא לא השתחרר באופן מוחלט מקליפת מצרים. יסוד הרעיון מצוי בדברי חז"ל שאמרו שמשה לא נקבר בארץ ישראל משום שלא מחה כשכיניו אותו "איש מצרי". כמו כן, הוא עורך השוואה בין משה ויוסף, ששניהם שימשו כשליטים עבריים במצרים, כשהאחד ביסס את שהיית ישראל בגלות, והשני הביא לסיום הגלות. או בלשונו של הרב אשכנזי: "משה בתור הגואל, הוא יוסף שפשט את לבושו המצרי".

כ) הסברה מיוחדת יש לרב אשכנזי בדבר החיוב לקבל אמונה מסוימת באופן מחייב, במיוחד בעניינים שבהם נחלקו גדולי האומה. הוא מבאר שאמונת הגלגול, למשל, איננה יכולה להתנסח כיסוד מחייב לכל בית ישראל, משום שקבלתה תלויה בשייכותו הנשמטית של האדם (יתכן לקשור זאת לנאמר בשו"ת מהרלב"ח סי' ח). הוא הדין לגבי אמונות בכלל, שהפנמתן תלויה לעתים ב"שורש הנשמה" של האדם ולא דווקא בראיות השכליות או במקורות.

מספר לְמִשִּׁיחַ?

כ"א) בולטת אצל הרב אשכנזי המגמה האופטימית הכוללת, שעולה מניתוח המציאות במדינת ישראל ובקרב העם היהודי. בעוד שמושמות מפיו ביקורות נוקבות על מגזרים שונים באומה, כל אחד לפי עניינו, הוא רואה לנכון לציין שבסופו של דבר, "מצבנו טוב" (השווה אורות, עמ' קמט, פיסקה ג). יש לציין שעמדה זו לא מנעה ממנו גם עמדה פסימית בטווח הקצר, למרות האופטימיות בטווח הארוך.

מתוך דוגמאות אלו עולה דמותו של אחד מחכמי ישראל השורשיים, שעסק כל ימיו בהטמעת פנימיות התורה בלבבות בני האדם, שהתבונן במאורעות תקופתנו על מנת לחשוף את מהלך ההשגחה בהם, ושתרומתו העצומה להעלאת מחשבת הדור עדיין מצפה לגאולתה.

דוגמאות אלו אינן אלא מקצת דבריו של "מניטו", המוגשות בזאת לעיון הקוראים לא כמשנה סדורה, כי אם בתור מפגש ראשוני. תן לחכם ויחכם עוד...

אורי שרקי